

Het opvoeden van jonge pleegkinderen

*Gedrags- en ontwikkelingsproblemen van jonge pleegkinderen en opvoedstress
van pleegouders*

Universiteit Utrecht

Masterthesis

Universiteit Utrecht

Masteropleiding Pedagogische Wetenschappen

Masterprogramma Orthopedagogiek

D. M. van Munster (3339718)

M. W. C. M. van Wesel (3790185)

Thesisbegeleider: M. Verhoeven & S. Knuiman

Tweede beoordelaar: A. L. van Baar

5 juni 2013

Opdrachtgever: De Rading, Utrecht

Voorwoord

Afgelopen jaar hebben wij kennis gemaakt met de pleegzorg. We zijn erachter gekomen dat dit een unieke vorm van hulpverlening en opvoeding is. Met dit onderzoek hebben wij ons in eerste instantie verbaasd hoe weinig er bekend is over de pleegzorgsituatie waarin jonge pleegkinderen opgroeien. Wij hopen dan ook met dit onderzoek een bijdrage te kunnen leveren aan de kennisverbreding van deze bijzondere pleegzorgsituatie en handvatten te kunnen bieden aan pleegzorgbegeleiders.

Marieke heeft het inleidende stuk met betrekking tot gedrags- en ontwikkelingsproblemen geschreven, de methoden en onderzoeksinstrumenten, en de tweede en vierde vraagstelling ontworpen met bijbehorende resultaten en discussie, en de aanbevelingen voor toekomstig onderzoek en De Rading geschreven.

Dominique heeft de samenvatting geschreven, de introductie en het inleidende stuk met betrekking tot opvoedstress, de hypothesen, statistische analyses, en de derde en vijfde vraagstelling ontworpen met bijbehorende resultaten en discussie, en de sterke en zwakke kanten van dit onderzoek geschreven. De eerste vraagstelling en voorwoord hebben wij gezamenlijk geschreven. We hebben alle stukken op een later moment tot een geheel gevormd.

Ons enthousiasme voor dit onderwerp is gegroeid door de goede zorgen en begeleiding van Marjolein Verhoeven en Lenny de Bruin-Haarman. Wij willen jullie hier van harte voor bedanken. Jullie motivatie heeft ons gebracht tot waar wij zijn gekomen. Tenslotte willen wij ook Bertus Wiggerts, Lonneke Jansen en Sandra Knuiman bedanken voor hun inzet, interesse en begeleiding.

Dominique van Munster en Marieke van Wesel

Samenvatting

Achtergrond Er is nog maar weinig onderzoek verricht naar de situatie van pleegkinderen van nul tot en met vier jaar en deze pleegouders. In dit onderzoek werd het bestaan van gedrags- en ontwikkelingsproblemen bij pleegkinderen en opvoedstress bij pleegmoeders en pleegvaders onderzocht, waarbij er ook werd gekeken in hoeverre er een samenhang bestond tussen deze variabelen. Daarnaast werd er ook gekeken in hoeverre gedrags- en ontwikkelingsproblemen van pleegkinderen opvoedstress van pleegouders één jaar later voorspelden. **Methode** Aan dit onderzoek hebben 50 pleegmoeders en 46 pleegvaders deelgenomen met 51 pleegkinderen tussen 5 maanden en 46 maanden oud ($M = 24$ maanden, $SD = 11.72$). De groep die één jaar later opnieuw heeft deel genomen bestaat uit 19 pleegmoeders en 22 pleegvaders met 22 pleegkinderen tussen 24 en 57 maanden oud ($M = 40$ maanden, $SD = 11.85$). Gedragsproblemen zijn gemeten met behulp van de *Child Behavior Checklist 1,5-5*, het ontwikkelingsniveau met de *Ages and Stages Questionnaire* en de mate van opvoedstress met de Opvoedingsbelasting Vragenlijst. **Resultaten** Pleegouders rapporteerden meer internaliserende gedrags- en ontwikkelingsproblemen dan reguliere ouders. Zowel pleegmoeders als pleegvaders rapporteerden een zeer ernstige mate van opvoedstress in de opvoeding van hun pleegkind. Tegen de verwachtingen in bleek er geen samenhang te bestaan tussen gedragsproblemen en opvoedstress enerzijds en tussen ontwikkelingsproblemen en opvoedstress anderzijds. Echter, bestond er alleen voor pleegvaders een significante samenhang tussen de beleving van externaliserende gedragsproblemen en opvoedstress. Deels in overeenstemming met de verwachting, bleek dat alleen externaliserende gedragsproblemen van pleegkinderen een voorspellende waarde waren voor de opvoedstress van pleegouders één jaar later. **Conclusie** Pleegouders ervoeren in de opvoeding van hun pleegkind een zeer ernstige mate van opvoedstress. Het is belangrijk dat in de begeleiding van pleegouders van jonge pleegkinderen oog is voor de mate van opvoedingsbelasting.

Sleutelwoorden pleegouders, pleegkinderen, gedragsproblemen, ontwikkelingsproblemen, opvoedstress

Abstract

Background There is limited research on the situation of foster children in the age of zero to four and their foster parents. This study focused on behavioral- and developmental problems of foster children and parenting stress of foster mothers and foster fathers, and whether there was coherence between behavioral- and developmental problems and parenting stress. In addition, we examined the predictive value of behavioral- and developmental problems of

young foster children for parenting stress one year later. **Method** In this research 50 foster mothers, 46 foster fathers and 51 foster children between 5 and 46 months ($M = 24$ months, $SD = 11.72$) participated. One year later, from the same group 29 foster mothers, 22 foster fathers, and 22 foster children between 24 and 57 months ($M = 40$ months, $SD = 11.85$) participated again. Behavioral problems were measured using the Child Behavior Checklist 1,5-5, developmental problems using the Ages and Stages Questionnaire and parenting stress is measured using a questionnaire for parenting stress. **Results** Foster parents reported more internalizing behavioral- and developmental problems. Both foster mothers and -fathers reported severe parenting stress in raising their foster child. Contrary to the expectations, there was no association between behavior problems and parenting stress and also no association between developmental problems and parenting stress on the other hand. However there was only an association for foster fathers between externalizing behavior problems and parenting stress. Partially in accordance with the expectations, only foster children's externalizing behavior problems predicted parenting stress one year later. **Conclusion** Foster parents experienced severe parenting stress in raising their young foster child. There is importance for attention for this parenting stress in guiding these foster parents of young foster care children.

Keywords foster parents, foster children, behavior problems, developmental problems, parenting stress

Het Opvoeden van Jonge Pleegkinderen: Gedrags- en Ontwikkelingsproblemen van Jonge Pleegkinderen en Opvoedstress

Pleegzorg in Nederland is een vorm van jeugdhulpverlening waarbij het kind in een pleeggezin wordt geplaatst wanneer ouders niet voldoende zorg en leiding kunnen bieden en er sprake is van een problematische opvoedingssituatie (Weterings, 1998). In de afgelopen tien jaar wordt een steeds groter beroep gedaan op pleegzorg en is het aantal kinderen in de pleegzorg zelfs verdubbeld; in 2011 maakten meer dan 20.000 kinderen gebruik van pleegzorg (Bureau Landelijke Voorlichting Pleegzorg, 2012). De meeste kinderen hebben, voordat ze geplaatst worden in een pleeggezin, te maken gehad met een problematische opvoedingssituatie wat hun verdere leven kan beïnvloeden (Weterings, 1998; Chernoff, Combs-Orme, Risley-Curtiss, & Heisler, 1994; McCauley & Davis, 2009; Halfon, Mendonca, & Berkowitz, 1995; Jee et al., 2006, Jee et al., 2010; Tarren-Sweeney & Hazell, 2005). De gevolgen hiervan kunnen in het kind plaatsvinden in de vorm van allerlei gedrags- en ontwikkelingsproblemen (Armsden, Pecora, Payne, & Szatkiewics, 2000).

Met het plaatsen van een kind in een pleeggezin, wordt er getracht een veilige en stabiele opvoedingssituatie voor het kind te creëren zodat het zich verder veilig kan ontwikkelen (Weterings, 1998). Maar gezien de problemen die het kind kan uiteten in het pleeggezin kan het een uitdaging zijn voor het opvoeden door pleegouders. Pleegzorg kan dan ook omschreven worden als een specifieke vorm van opvoeden, wat specifieke vaardigheden van pleegouders vraagt (Bastiaensen, 2001). Deze specifieke vaardigheden kunnen door ouders als dusdanig belastend worden ervaren, dat er sprake kan zijn van opvoedstress (Deater-Deckard, 1998). De ervaren opvoedstress kan de opvoeding van het pleegkind negatief beïnvloeden, en dit kan weer zijn weerslag hebben op het pleegkind (Crnic & Low, 2002).

Deze wederkerige relaties kunnen teruggevonden worden in verschillende theorieën en modellen, waarbij bepaalde kindkenmerken de opvoeding kunnen beïnvloeden en vice versa (Bronfenbrenner, 1986; Vanderfaellie, Van Holen, Trogh, & Andries, 2011; Verhoeven, Junger, Van Aken, Deković, & Van Aken, 2010). De genoemde relaties zijn veelvuldig onderzocht in reguliere opvoedingssituaties, maar het is niet bekend of deze ook werkelijk van toepassing zijn in pleegzorgsituaties. Daarnaast zijn de beschreven relaties beperkt tot kinderen van basisschoolleeftijd en ouder, terwijl kinderen van nul tot en met vier jaar in een kritieke levensfase zitten voor het ontwikkelen van allerlei belangrijke psychosociale en motorische vaardigheden (Erikson in Gray, 2007) en de grootste groep pleegkinderen omvat (35%) (Bureau Landelijke Voorlichting Pleegzorg, 2012).

De huidige studie richt zich op het verband tussen gedragsproblemen en ontwikkelingsproblemen van pleegkinderen van nul tot en met vier jaar enerzijds, en opvoedstress van pleegouders anderzijds. Verschillende dimensies van gedragsproblemen, ontwikkelingsproblemen en opvoedingsbelasting worden onderzocht om na te gaan of (1) pleegouders een verhoogde mate van gedrags- en ontwikkelingsproblemen beleven bij pleegkinderen vergeleken met reguliere ouders van kinderen in dezelfde leeftijdsgroep (2), pleegouders een verhoogde mate van opvoedstress ervaren vergeleken met reguliere ouders van kinderen in dezelfde leeftijdsgroep en of er een verschil is met opvoedstress één jaar later, (3) er een samenhang bestaat tussen gedragsproblemen van het pleegkind en opvoedstress, (4) er een samenhang bestaat tussen ontwikkelingsproblemen van het pleegkind en opvoedstress, en (5) of gedrags- en/of ontwikkelingsproblemen van het pleegkind opvoedstress één jaar later voorspellen.

Gedrags- en ontwikkelingsproblemen

Een kind in de leeftijd van nul tot en met vier jaar maakt veel ontwikkelingen door op verschillende gebieden die negatief beïnvloedt kunnen worden. Erikson (in Gray, 2007) stelt dat kinderen in deze periode vertrouwen in de opvoeder en persoonlijke controle over de lichamelijke vaardigheden en diens omgeving ontwikkelen. Daarnaast ontwikkelt het kind een balans tussen afhankelijkheid en autonomie (Erikson in Gray, 2007). Gezien de meestal problematische voorgeschiedenis van pleegkinderen, waarin vaak verdriet, angst, woede en pijn centrale thema's waren, kunnen deze belangrijke ontwikkelingen negatief beïnvloed zijn en een blijvende rol spelen in het leven van een kind (Weterings, 1998). Een instabiele opvoedingssituatie, die vaak de voorgeschiedenis kenmerkt van pleegkinderen, kan een voortdurende invloed hebben op de verdere ontwikkeling van het kind. Onderzoeken hebben een verband aangetoond tussen pleegkinderen en het hebben van meer medische problemen, ontwikkelingsproblemen en sociaal-emotionele problemen. De onderzoekers wijzen als mogelijke verklaring naar de problematische voorgeschiedenis (Chernoff et al., 1994; McCauley & Davis, 2009; Halfon et al., 1995; Jee et al., 2006; Jee et al., 2010; Tarren-Sweeney & Hazell, 2005). Pears en Fisher (2005) tonen aan dat pleegkinderen tussen drie en zes jaar oud, meer ontwikkelingsproblemen ondervinden dan reguliere kinderen. Pleegkinderen scoorden significant lager op sensomotorische functies, visiospatieel functioneren, cognitie, geheugen en communicatie. Ontwikkelingsproblemen bij kinderen komen voor wanneer een kind op deze gebieden op een lager ontwikkelingsniveau functioneert dan kinderen van dezelfde leeftijd (Squires & Bricker, 2009).

Daarnaast hebben pleegkinderen een vergroot risico op zowel internaliserende als

externaliserende gedragsproblemen (Armsden et al., 2000). Gedragsproblemen bij kinderen kunnen zich uiten in zowel internaliserend als externaliserend gedrag. Internaliserende gedragsproblemen zijn problemen in het verwerken, ervaren of uiten van emoties en gevoelens zoals angst, verdriet en boosheid. Er kan hier bijvoorbeeld worden gedacht aan angsten en depressie. Externaliserende gedragsproblemen verwijzen vaak naar driftbuien, agressie en delinquent gedrag, en worden door het kind zelf en door de omgeving als ongewenst of storend ervaren (Wicks-Nelson, 2006). Het hebben van gedragsproblemen kan voor pleegouders een reden zijn om de plaatsing voortijdig te beëindigen (Van Oijen, 2010; Strijker & Knorth, 2007; Strijker, Zandbergen, & Van der Meulen, 2005).

Veel pleegkinderen hebben gedragsproblemen bij aanvang van de plaatsing in een pleeggezin (Armsden et al., 2000; McMillen et al., 2005). Hoewel het plaatsen van een kind in een pleeggezin met een gunstigere opvoedingssituatie zou moeten leiden tot een afname van de gedrags- en ontwikkelingsproblemen, blijkt dit niet altijd het geval te zijn (Armsden et al., 2000). Bij plaatsing in het pleeggezin blijven deze gedrags- en ontwikkelingsproblemen vaak stabiel of verergeren zelf (Armsden et al., 2000; Bastiaensen, 2001). Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat bestaande gedragsproblemen de opvoedvaardigheden van pleegouders dermate op de proef stellen dat dit leidt tot opvoedstress. Opvoedstress beïnvloedt vervolgens de problemen van het kind weer (Vanderfaellie, Van Holen, & Trogh, 2009).

Opvoedstress

Elk kind is uniek en vereist een op hem of haar afgestemde opvoeding. Zo neemt de opvoeding van een kind met gedrags- en ontwikkelingsproblemen andere verantwoordelijkheden en bepaalde moeilijkheden met zich mee dan de opvoeding van een kind zonder gedrags- en ontwikkelingsproblemen (Deater-Deckard, 1998; Anthon et al., 2005 in Vermulst, Kroes, De Meyer, Nguyen, & Veerman, 2012). De specifieke verantwoordelijkheden en moeilijkheden kunnen door ouders als belastend worden ervaren en soms kan zelfs worden gesproken over zogenaamde opvoedstress. Opvoedstress is een vorm van stress wat ontstaat wanneer de ouder niet kan voldoen aan de eisen van de opvoeding van een kind (Deater-Deckard, 1998).

Het werkend mechanisme van opvoedstress kan gevonden worden in verschillende theorieën en modellen die de relatie tussen de ontwikkeling van het kind en de opvoeding benadrukken (Bronfenbrenner, 1986; Vanderfaellie et al., 2011; Verhoeven et al., 2010). Specifieker, gedrags- en ontwikkelingsproblemen van het kind kunnen leiden tot meer opvoedstress wat op zijn beurt weer een negatief effect kan hebben op de opvoeding

(Deković, Janssens, & Van As, 2003; Stoolmiller, 2001; Groenendaal & Deković, 2000; Oswald, Heil, & Goldbec, 2010). Crnic en Low (1998) toonden in onderzoek aan dat wanneer ouders opvoedstress ervoeren zij een minder consistente opvoeding hanteerden met meer negatieve discipline, minder sensitiviteit en minder steun. Maar daarnaast kon opvoedstress ook het psychologisch welzijn van de ouder negatief beïnvloeden en dit had weer zijn weerslag op het opvoedgedrag.

Echter, deze relaties gelden voor reguliere ouders en zijn minder onderzocht bij pleegouders. Bij het opvoeden van een pleegkind proberen pleegouders, net zoals reguliere ouders, continu toe te komen aan de fysieke, emotionele, sociale en ontwikkelingsbehoeften van het pleegkind (Vanderfaellie et al., 2011). Maar gezien de vaak voorkomende gedragsproblemen van de meestal zorgelijke voorgeschiedenis van het pleegkind kan het toekomen aan deze behoeften zwaarder wegen voor pleegouders en meer van hen en de opvoeding eisen. Volgens onderzoek van Kelley (1992) ervoeren pleegouders van pleegkinderen met een voorgeschiedenis van drugsverslaafde moeders, een hoger niveau van opvoedstress dan pleegouders van kinderen zonder een belaste voorgeschiedenis. Een dergelijke relatie tussen kind en opvoeding zou dus bij pleegouders kunnen bestaan, waarbij het opvoeden van een pleegkind met negatieve kindkenmerken, zoals gedrags- en ontwikkelingsproblemen, kan leiden tot een hoge mate van opvoedstress van pleegouders (Armsden et al., 2000; Bastiaensen, 2001).

Gezien de bijzondere opgroei- en opvoedsituatie waarin pleegkinderen en pleegouders verkeren met ieder zijn gevolgen, is het belangrijk meer zicht te krijgen op de mate waarin pleegouders opvoedstress ervaren. Kennis van opvoedstress en de samenhang met gedrags- en ontwikkelingsproblemen kan informatief zijn bij het bieden van opvoedondersteuning en begeleiding aan pleegouders.

Hypothesen

Op basis van de literatuur wordt verwacht dat pleegouders meer gedrags- en ontwikkelingsproblemen beleven bij hun pleegkind dan reguliere ouders met kinderen in dezelfde leeftijdscategorie. Ten tweede wordt verwacht dat pleegouders een verhoogde mate van opvoedstress ervaren in de opvoeding van hun pleegkind ten opzichte van reguliere ouders en dat deze opvoedstress één jaar is afgenomen. Ten derde wordt verwacht dat er een positieve samenhang bestaat tussen gedrags- en ontwikkelingsproblemen enerzijds en opvoedstress anderzijds, waarbij meer gedragsproblemen samenhangen met een hoge mate van opvoedstress en visa versa. Tenslotte wordt verwacht dat gedrags- en/of ontwikkelingsproblemen opvoedstress één jaar later voorspellen.

Methode

Participanten

De participanten zijn pleegkinderen en hun pleegouders. Pleegkinderen worden uitgesloten wanneer zij korter dan drie maanden in een pleeggezin verblijven of wanneer er sprake is van een deeltijdpleeggezin. Deze selectiecriteria zijn aangesteld om een vertekend beeld te voorkomen; pleegkinderen die korter dan drie maanden in een pleeggezin verblijven zitten nog in een wen- en aanpassingsperiode. Daarnaast worden deeltijdpleeggezinnen uitgesloten omdat deze pleegouders deeltijdopvoeders zijn, en kunnen zij vertekend beeld opleveren. De participanten zijn op twee momenten benaderd, waarvan het tweede moment één jaar later (T2). Op T1 is de respons 64%, op T2 is dit 52%. Hiervan hebben alle pleegouders een Nederlandse nationaliteit. Op T1 hebben zes pleegkinderen een niet-westerse nationaliteit, op T2 zijn dit drie kinderen. Zowel op T1 als op T2 zijn er naast het pleegkind gemiddeld nog twee andere kinderen in het gezin. Twee maal is voorgekomen dat het andere kind een pleegkind betrof wat voldeed aan de selectiecriteria, dit kind is dan ook geïncludeerd voor het onderzoek. De kernmerken van de participanten zijn weergegeven in Tabel 1.

Tabel 1

Deelnemende pleegouders en pleegkinderen op meetmoment T1 en T2

Participanten			Meetmoment	
			T1	T2
Pleegouders	<i>n</i>		96	41
	Leeftijd in jaren	<i>M (SD)</i>	43.63 (8.87)	40.83 (7.62)
	Opleidingsniveau	<i>n</i>		
	<i>Basisonderwijs</i>		4	2
	<i>Middelbaar onderwijs</i>		50	21
	<i>Vervolg onderwijs</i>		40	18
Pleegmoeders	<i>n</i>		50	19
	Leeftijd in jaren	<i>M (SD)</i>	43.18 (8.03)	40.26 (6.79)
	Opleidingsniveau	<i>n</i>		
	<i>Basisonderwijs</i>		2	1
	<i>Middelbaar onderwijs</i>		28	10
	<i>Vervolg onderwijs</i>		19	8
Pleegvaders	<i>n</i>		46	22

	Leeftijd in jaren	<i>M (SD)</i>	44.13 (9.75)	41.32 (8.40)
	Opleidingsniveau	<i>n</i>		
	<i>Basisonderwijs</i>		2	1
	<i>Middelbaar onderwijs</i>		22	11
	<i>Vervolg onderwijs</i>		21	10
Pleegkinderen		<i>n</i>	51	22
	Leeftijd in maanden	<i>M (SD)</i>	43.63 (8.87)	40.83 (7.62)
	Duur in pleeggezin in maanden	<i>M (SD)</i>	29 (11.17)	34 (12.50)
	Type pleegzorg	<i>n</i>		
	<i>Bestand</i>		42	18
	<i>Netwerk</i>		9	4

Meetinstrumenten

Gedragsproblemen

Onder gedragsproblemen worden internaliserende en externaliserende problemen verstaan. Deze zijn gemeten met de *Child Behavior Checklist* voor anderhalf tot vijfjarigen (CBCL 1,5-5) (Achenbach, 1991). De CBCL 1,5-5 is een screeningsinstrument om probleemgedrag en vaardigheden op sociaal-emotioneel gebied van kinderen en jeugdigen op gestandaardiseerde wijze te kwantificeren. De schalen ‘internaliserend probleemgedrag’ (36 items) en ‘externaliserend probleemgedrag’ (24 items) zijn meegenomen in dit onderzoek. Een voorbeelditem in de schaal ‘internaliserend probleemgedrag’ is ‘*maakt zich zorgen*’. Een voorbeelditem in de schaal ‘externaliserend probleemgedrag’ is ‘*vecht veel*’. De scores van internaliserend en externaliserend probleemgedrag zijn gevormd door antwoorden op een drie-puntschaal op te tellen, waarbij 0 = *helemaal niet*, 1 = *soms* en 2 = *duidelijk/vaak*. Hoe hoger de score, hoe hoger de mate van probleemgedrag. In Nederland is er geen onderzoek gedaan naar de kwaliteit van de CBCL 1,5-5 en is er geen beoordeling in de COTAN (Evers et al., 2009-2012). De gemiddelde test-hertest betrouwbaarheid van de CBCL 1,5-5 is volgens Achenbach en Rescorla (2000) $\alpha = .85$. In de huidige studie is Cronbach’s alpha voor internaliserend probleemgedrag $\alpha = .89$ en voor externaliserend probleemgedrag $\alpha = .92$.

Ontwikkelingsproblemen

De ontwikkeling van het kind op het gebied van communicatie, fijne en grove motoriek, persoonlijk sociaal en probleemoplossend vermogen zijn gemeten aan de hand van de *Ages and Stages Questionnaire* (ASQ) (Squires & Bricker, 2009). De ASQ bestaat uit een oudevragenlijst waarmee de ontwikkeling van kinderen op verschillende gebieden wordt

gescreend (Squires, Bricker, & Potter, 1999). Omdat jonge kinderen veel ontwikkeling doormaken in korte tijd, bestaat de ASQ uit eenentwintig leeftijdsversies tussen de twee en 60 maanden. Elk ontwikkelingsgebied is beoordeeld aan de hand van zes vragen over ontwikkelingsmijlpalen van de kinderlijke ontwikkeling (Kerstjens et al., 2009). Een voorbeelditem van de ASQ op het gebied van communicatie is ‘als uw kind iets wil hebben, laat ze dit zien door het *aan te wijzen?*’. Gemiddelden zijn gevormd doordat de pleegouder de vragen beantwoordt met ‘ja’, ‘soms’ of ‘niet’, met een respectievelijke score van 10, 5 of 0 punten. Sommige vragen omgepooled. Hoe hoger een kind scoort, des te meer gevorderd is zijn of haar ontwikkeling op het domein. De score van de pleegouder die de meeste tijd met het kind doorbrengt wordt gebruikt. In onderzoek van Kerstjens en collega's (2009) is de ASQ 48 gevalideerd. Cronbach's alpha voor de ASQ 48 is .79. Voor de losse domeinen varieert Cronbach's alpha van .61 tot .73 (Kerstjens et al., 2009). In het huidige onderzoek is de Cronbach's alpha niet berekend gezien de verschillende leeftijdsversies die zijn gebruikt.

Opvoedstress

Opvoedstress is gemeten met de Opvoedingsbelasting Vragenlijst (OBVL), welke onderdeel is van de set Vragenlijsten Gezin & Opvoeding (VG&O) (Vermulst et al., 2012). De OBVL bestaat uit 34 vragen die vijf aspecten van opvoedingsbelasting meten; ‘problemen in de opvoeder-kindrelatie’, ‘problemen met opvoeden’, ‘depressieve stemmingen’, ‘rolbeperking’ en ‘gezondheidsklachten’. Daarbij is een totaalscore te berekenen, aan de hand van de score per schaal, voor de totale opvoedingsbelasting (Vermulst et al., 2012). Sommige vragen omgepooled. Ook bij deze vragenlijst is er geen COTAN beoordeling beschikbaar, maar kan de betrouwbaarheid berekend worden met behulp van Cronbach's alpha. Klinische scores geven een Cronbach's alpha tussen .74 en .87 (Vermulst et al., 2012).

Procedure

De pleegkinderen zijn allen via dezelfde pleegzorginstelling geplaatst in een pleeggezin. Pleegouders zijn per brief uitgenodigd om deel te nemen aan een onderzoek binnen deze pleegzorginstelling naar de ontwikkeling van pleegkinderen van nul tot en met vier jaar en de opvoedingssituatie binnen pleeggezinnen. Vervolgens kregen alle pleegouders per pleegkind twee vragenboekjes opgestuurd bestaande uit meerdere vragenlijsten met de instructie of zij beiden deze vragenlijsten afzonderlijk van elkaar wilden invullen. Na een maand werden er herinneringsbrieven gestuurd wanneer pleegouders de vragenlijsten nog niet hadden geretourneerd. Dezelfde procedure geldt ook voor pleegouders die voor een tweede maal zijn benaderd.

Data analyse

Om na te gaan of pleegouders een verhoogde mate van gedrags- en ontwikkelingsproblemen ervaren bij hun pleegkind vergeleken met de normgroep, werd gebruik gemaakt van een enkelvoudige t-toets. Bij de t-toets van ontwikkelingsproblemen is ook een post hoc Bonferroni toets uitgevoerd in verband met kanskapitalisatie. Per schaal werd één gemiddelde berekend voor ontwikkelingsproblemen (ASQ). Met een enkelvoudige t-toets is gekeken of er een verschil bestaat in de beleving van gedragsproblemen tussen pleegmoeders en pleegvaders.

Vervolgens werd met een enkelvoudige t-toets bekeken of de opvoedstress van pleegouders significant afweek van de opvoedstress van de reguliere ouders. Aan de hand van enkelvoudige t-toetsen en een post hoc Bonferonni toets werd bekeken of de opvoedstress per schaal van pleegouders verschilt van die van reguliere ouders. Daarnaast werd met een enkelvoudige t-toets bekeken of er een verschil was in de beleving van opvoedstress tussen pleegmoeders en pleegvaders. Om te kijken of er een verschil was in de opvoedstress van pleegouders één jaar later werd een gekoppelde t-toets uitgevoerd. Vervolgens kon de samenhang berekend worden tussen internaliserende en externaliserende gedragsproblemen (CBCL 1,5-5) en de ervaren opvoedstress (OBVL). Omdat er is gemeten met variabelen op interval meetniveau, werd de mate van samenhang weergegeven met de Pearson rangcorrelatiecoëfficiënt (r). Tevens gold eenzelfde analyse voor het berekenen van de samenhang tussen ontwikkelingsproblemen (ASQ) en opvoedstress, waarbij ook gebruik gemaakt werd van de Pearson rangcorrelatiecoëfficiënt (r).

Tenslotte werd met een multiële regressieanalyse bekeken of gedrags- en/of ontwikkelingsproblemen een voorspellende waarde hadden voor de ervaren opvoedstress één jaar later. Hierbij werd eerst bekeken of er voldaan was aan lineariteit, heterogeniteit, multicollineariteit en normaliteit. Met een te kleine steekproef per schaal van ontwikkelingsproblemen werd het niet mogelijk bevonden om een multiële regressieanalyse uit te voeren. Voor alle analyses gold dat de ontbrekende scores buiten beschouwing werden gehouden, maar de overige scores zijn wel meegenomen in de analyses.

Resultaten

Gedrags- en ontwikkelingsproblemen

Pleegouders rapporteerden significant meer internaliserende gedragsproblemen voor hun pleegkinderen ($M = 23.38$, $SD = 44.03$) dan reguliere ouders ($M = 8.60$, $SD = 7.20$). Het verschil was significant, $t(67) = 2.77$, $p < .05$, en klein, $d = .34$, 95% CI [25.44, 4.13].

Pleegouders rapporteerden meer externaliserende gedragsproblemen voor hun pleegkinderen

($M = 15.74$, $SD = 15.38$) dan reguliere ouders ($M = 12.90$, $SD = 7.70$), $t(67) = 1.52$, $p = .13$, 95% CI [6.56, -.88].

Daarnaast bleek dat er een verschil bestaat in de beleving van internaliserende gedragsproblemen tussen pleegmoeders ($M = 34.92$, $SD = 56.18$) en pleegvaders ($M = 8.77$, $SD = 7.48$). Dit verschil was significant $t(39) = -2.84$, $p < .05$, en groot, $d = .91$. Er bestaat geen verschil in de beleving van externaliserend gedragsproblemen tussen pleegmoeders ($M = 17.37$, $SD = 18.84$) en pleegvaders ($M = 13.68$, $SD = 9.24$), $t(56) = -.98$, $p = .33$.

Tenslotte ervoeren pleegouders bij hun pleegkinderen een significante achterstand in ontwikkelingsniveau op alle schalen, zie Tabel 2.

Tabel 2

Vergelijking tussen pleegouders en reguliere ouders in de beleving van ontwikkelingsproblemen (ASQ) van pleegkinderen

	Pleegkinderen (n = 48)	Reguliere kinderen		
	<i>M (SD)</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>d</i>
Schalen				
'Communicatie'	40.63 (.73)	48.68	-3.32*	.47
'Grove motoriek'	39.44 (.89)	52.76	-5.54*	.79
'Fijne motoriek'	42.65 (.70)	49.57	-3.18*	.45
'Probleem oplossen'	42.43 (.59)	50.44	-3.55*	.51
'Persoonlijk sociaal'	41.22 (.79)	51.98	-5.72*	.82

* $p < .01$, met post hoc Bonferroni

Opvoedstress

Pleegouders rapporteerden significant meer opvoedstress ($M = 74.15$, $SD = 2.00$) dan reguliere ouders ($M = 53$). Het verschil was significant, $t(97) = 84.15$, $p < .001$, en groot, $d = 8.48$, 95% CI [18.40, 17.56]. Er kan bij pleegouders gesproken worden over opvoedstress dat past in het beeld van zeer ernstige problemen.

Er waren geen verschillen in de ervaren opvoedstress tussen pleegmoeders ($M = 70.98$, $SD = 2.15$) en pleegvaders ($M = 70.93$, $SD = 2.20$), $t(91) = -.10$, $p = .92$, 95% CI [.85, -

.94]. Pleegouders ervaren vergeleken met reguliere ouders een significant verschil op de schalen ‘opvoeder-kindrelatie’, $t(97) = 74.32, p < .001$, ‘problemen met opvoeden’, $t(97) = 125.82, p < .001$, ‘rolbeperking’, $t(97) = -3.43, p < .001$ en ‘gezondheidsklachten’, $t(97) = -8.02, p < .001$. Op deze schalen was geen significant verschil gevonden tussen pleegmoeders en pleegvaders.

Pleegouders rapporteerden significant meer opvoedstress op T1 ($M = 74.15, SD = 2.00$) dan zij één jaar later op T2 scoorden ($M = 48.75, SD = 10.46$). Het verschil was significant tussen opvoedstress op T1 en T2, $t(28) = 11.64, p < .001$ ($r = .89$); ervaren opvoedstress op T1 was hoger dan de ervaren opvoedstress op T2.

Tabel 3

Vergelijking tussen pleegouders en reguliere ouders in de ervaren opvoedstress (OBVL) per schaal

	Pleegouders (n = 93)	Reguliere ouders		
	<i>M (SD)</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>d</i>
Schalen				
‘Opvoeder-kindrelatie’	79.15 (2.95)	57.00	74.32*	15.09
‘Problemen met opvoeden’	78.41 (2.00)	53.00	125.82*	25.55
‘Depressieve stemmingen’	52.84 (6.41)	54.00	-1.80	.37
‘Rolbeperking’	51.76 (9.36)	55.00	-3.43*	.70
‘Gezondheidsklachten’	49.82 (5.16)	54.00	-8.02*	1.63

* $p < .01$, met post hoc Bonferroni

Gedragsproblemen en opvoedstress

Er was geen samenhang tussen de beleving van internaliserende en externaliserende gedragsproblemen en opvoedstress ($r = -.16, p = .215$; $r = .09, p = .473$). Wanneer er werd gekeken naar de beleving van pleegmoeders en –vaders afzonderlijk bleek er alleen een significante samenhang te bestaan tussen externaliserende gedragsproblemen en opvoedstress van pleegvaders ($r = .37, p < .05$). Wanneer pleegvaders veel externaliserende gedragsproblemen van het kind beleefden, scoorden zij hoger op opvoedstress.

Ontwikkelingsproblemen en opvoedstress

In de beleving van ontwikkelingsproblemen bleek er op de schalen ‘communicatie’ ($r = -.15; p = .317$), ‘grove motoriek’ ($r = .00; p = 1.00$), ‘fijne motoriek’ ($r = -.17; p = .270$), ‘probleem oplossen’ ($r = .05; p = .740$) en ‘persoonlijk sociaal’ ($r = .02; p = .899$) geen samenhang te bestaan met de mate waarin pleegouders opvoedstress ervaren.

Voorspelling gedragsproblemen voor opvoedstress één jaar later

Het bleek dat het bestaan van gedragsproblemen een significante voorspeller was voor opvoedstress één jaar later, $F(2, 21) = 5.06, p < .05, R^2 = .33$. Kijkend naar de internaliserende gedragsproblemen bleken deze geen voorspellende waarde te zijn ($\beta = -.18, p = .33$), externaliserende gedragsproblemen bleken daarentegen een significante voorspellende waarde te zijn ($\beta = .56, p < .05$) voor opvoedstress één jaar later.

Discussie

Dit onderzoek richtte zich op gedrags- en ontwikkelingsproblemen van pleegkinderen van nul tot en met vier jaar en opvoedstress bij pleegouders, waarbij ook werd gekeken in hoeverre een samenhang bestond tussen gedrags- en ontwikkelingsproblemen en opvoedstress. Daarnaast werd ook gekeken in hoeverre gedrags- en ontwikkelingsproblemen van jonge pleegkinderen opvoedstress van pleegouders één jaar later voorspelden. Onderscheid werd gemaakt tussen pleegmoeders en -vaders. Pleegouders rapporteerden meer gedrags- en ontwikkelingsproblemen voor hun pleegkinderen dan reguliere ouders. Pleegmoeders rapporteerden meer internaliserende gedragsproblemen dan pleegvaders. Daarnaast ervoeren pleegouders meer opvoedstress in de opvoeding van pleegkinderen dan reguliere ouders, specifiek meer opvoedstress op de schalen ‘ouder-kindrelatie’, ‘problemen met opvoeden’ en ‘gezondheidsklachten’. Er bestond geen verschil tussen pleegmoeders en -vaders. Verder bestond geen samenhang tussen gedrags- en ontwikkelingsproblemen en opvoedstress. Wel werd een samenhang gevonden tussen externaliserende gedragsproblemen van pleegkinderen en opvoedstress van pleegvaders. Tenslotte bleek het bestaan van gedragsproblemen een voorspellende waarde te zijn voor opvoedstress één jaar later.

Dit onderzoek toonde aan dat pleegkinderen meer gedrags- en ontwikkelingsproblemen hadden ten opzichte van reguliere kinderen in dezelfde leeftijdscategorie. Dit was in overeenstemming met onze hypothese en de literatuur (Chernoff et al., 1994; McCauley & Davis, 2009; Halfon et al., 1995; Jee et al., 2006; Jee et al., 2010; Tarren-Sweeney & Hazell, 2005; Pears en Fisher, 2005; Squires & Bricker, 2009; Armsden et al., 2000).

Pleegouders ervoeren een verhoogde mate van opvoedstress in de opvoeding van hun

pleegkind ten opzichte van reguliere ouders. Dit was in overeenstemming met onze hypothese en de gevonden literatuur (Bastiaensen, 2001; Crnic & Low, 2002; Deater-Deckard, 1998; Vanderfaellie et al., 2011). Het opvoeden van een kind dat altijd al een relatie heeft met zijn eigen ouders en nieuw in een gezin komt vraagt namelijk om een aanpassing tussen het kind en het pleeggezin. Het kan zo zijn dat moeilijkheden kunnen ontstaan doordat pleegouders niet de biologische ouders zijn. Daarnaast toont literatuur aan dat stress op het gebied van opvoedproblemen kan samenhangen met de specifieke opvoeding die een pleegkind vraagt (Bastiaensen, 2001; Deater-Deckard, 1998). Pleegouders kunnen zo verheugd zijn met het pleegkind in hun gezin dat zij hierdoor die specifieke belastende opvoedvaardigheden kunnen onderschatten. Daarnaast bleek opvoedstress één jaar later afgenomen te zijn; opvoedstress van pleegouders paste op het eerste meetmoment in het beeld van zeer ernstige problemen, later in het beeld van geen problemen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat pleegouders geleerd hebben om te gaan met die specifieke behoeften van het jonge pleegkind. Opvoedstress neemt hiermee af. Een andere verklaring kan zijn dat pleegouders aangeven de opvoeding dusdanig belastend ervaren, dat zij hulp inschakelen uit hun formele en informele netwerk. Steun uit deze netwerken kunnen de opvoedstress verminderen.

Er bestond geen samenhang tussen enerzijds gedrags- en ontwikkelingsproblemen en anderzijds opvoedstress. Dit is tegen onze verwachting in. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat pleegouders ingelicht zijn door pleegzorgbegeleiders over het feit dat dit kind anders kan zijn door zijn of haar voorgeschiedenis dan een regulier kind. Pleegouders zijn dan vooraf ingesteld dat de opvoeding aangepast moet worden aan dit specifieke kind en dat dit wellicht een uitdaging met zich mee kan brengen. Pleegouders kunnen veerkrachtig genoeg zijn om deze uitdaging het hoofd te bieden en daarmee de opvoeding niet als belastend of enigszins stressvol te ervaren. Kijkend naar pleegmoeders en -vaders afzonderlijk, bleek een samenhang te bestaan tussen internaliserende gedragsproblemen en opvoedstress van pleegmoeders. Wanneer pleegmoeder veel internaliserende gedragsproblemen van het kind beleefden, scoorden zij ook hoger op opvoedstress. Dit is in overeenkomst met de literatuur bij reguliere gezinnen (Connell & Goodman, 2002). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat moeders van nature meer tijd doorbrengen met hun dochters dan vaders, en aangezien internaliserende gedragsproblemen vaker bij meisjes voorkomen dan bij jongens zijn moeders vaker blootgesteld aan en gevoeliger voor dit gedrag en resulteert het in stress (Connell & Goodman, 2002). Hoewel deze verklaring is gevonden bij reguliere moeders, kan eenzelfde verklaring mogelijk zijn bij pleegmoeders in dit onderzoek.

Het bestaan van gedragsproblemen heeft een voorspellende waarde voor opvoedstress één jaar later. Dit is in overeenkomst met onze hypothese en de gevonden literatuur (Bastiaensen, 2001; Crnic & Low, 2002; Deater-Deckard, 1998; Vanderfaellie et al., 2011). Aangezien geen samenhang is gevonden tussen ontwikkelingsproblemen en opvoedstress op hetzelfde tijdstip, zou een samenhang in de loop der tijd ook opmerkelijk zijn. Een verklaring hiervoor kan het unieke ouderschap van pleegouders zijn waarmee ze bestand kunnen zijn voor ontwikkelingsproblemen (Bastiaensen, 2001).

Dit onderzoek en de daarbij behorende resultaten zijn bijzonder in Nederland, aangezien het één van de weinige onderzoeken betreft met de jongste, en tevens grootste, groep pleegzorgkinderen. Daarnaast zijn zowel pleegmoeders als pleegvaders betrokken geweest, en zijn beide visies en belevingen met betrekking tot gedrags- en ontwikkelingsproblemen en opvoedstress onderzocht. Het gebruik van longitudinale data in dit onderzoek is een sterk gegeven; hierdoor is het mogelijk geweest om een voorspelling te doen van gedragsproblemen voor opvoedstress één jaar later. Echter moeten de resultaten zorgvuldig geïnterpreteerd worden aangezien dit onderzoek een aantal beperkingen kent. Het onderzoek is gebaseerd op een kleine steekproef, waardoor een voorspelling van ontwikkelingsproblemen voor opvoedstress één jaar later niet gedaan kan worden. Ook kan de kleine steekproef tot gevolg hebben dat maar een beperkt aantal analyses significante resultaten hebben opgeleverd (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2004). Daarnaast zijn gedrags- en ontwikkelingsproblemen gerapporteerd vanuit de beleving van pleegouders; dit kan een gekleurd beeld opleveren van de werkelijke gedrags- en ontwikkelingsproblemen bij pleegkinderen. Tenslotte kent de ASQ enkele beperkingen; de normgroep is gebaseerd op een groep Amerikaanse kinderen en tot op heden bestaat er geen Nederlandse normgroep. Ook kent de ASQ geen totaalscore en gestandaardiseerde scores.

Enkele aanbevelingen kunnen worden gedaan voor vervolgonderzoek. Het zou interessant zijn om een onderscheid te maken tussen netwerk- en bestandspleegouders. Uit onderzoek van Rubin en collega's (2008) blijkt dat kinderen die in hun sociale netwerk geplaatst zijn, de netwerkpleeggezinnen, minder risico lopen op gedragsproblemen. Of dit ook van toepassing is binnen de pleegzorgsituatie in Nederland en in het specifiek bij pleegkinderen van De Rading is onduidelijk. Ook zou het interessant zijn om te kijken naar de sekse van pleegkinderen; in dit onderzoek is hierin geen onderscheid gemaakt. Uit onderzoek van Kerr, Lopez, Olson en Sameroff (2004) blijkt dat jongens significant meer gedragsproblemen laten zien dan meisjes. Voor vervolgonderzoek kan de sekse van de pleegkinderen meegenomen worden als variabele. Kijkend naar de ervaren opvoedstress op

het eerste en tweede meetmoment, blijkt een significante afname te zijn in opvoedstress. Onduidelijk is waardoor deze stress is afgenomen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat De Rading kwalitatief goede pleegzorgbegeleiding biedt. Interessant kan zijn om te onderzoeken welke factoren de afname in opvoedstress beïnvloeden. Tenslotte adviseren wij De Rading om jaarlijks bij pleegouders een vragenlijst af te nemen ten behoeve van gedrags- en ontwikkelingsproblemen bij jonge pleegkinderen en opvoedstress. Dit kan informatief zijn bij het bieden van opvoedondersteuning en begeleiding aan pleegouders. De Rading kan hiermee in een vroeg stadium bemiddelen wanneer pleegouders gedrags- en ontwikkelingsproblemen of opvoedstress ervaren. Dit zou tevens kunnen leiden tot minder voortijdig afgebroken plaatsingen.

Referentielijst

- Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2000). *Manual for the ASEBA preschool forms & profiles*. Burlington, VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth, & Families.
- Armsden, G., Percora, P. J., Payne, V. H., & Szatkiewicz, P. J. (2000). Children placed in long-term foster care: An intake profile using the Child Behavior Checklist/4-18. *Journal of Emotional & Behavioral Disorders, 8*, 49-64.
doi:10.1177/106342660000800106
- Bartelink, C. (2011). *Uithuisplaatsing: Wat werkt?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Bastiaansen, P. (2001). *Belaste pleegouders en verscheurde pleegkinderen?* Nijmegen: Instituut voor Orthopedagogiek.
- Bilaver, L. A., Jaudes, P. K., & Koepke, D. (1999). The health of children in foster care. *Social Service Review, 73*, 401-418.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family is a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology, 22*, 723-742.
doi:10.1037//00121649.22.6.723
- Bureau Landelijke Voorlichting Pleegzorg (2012). Factsheet Pleegzorg 2011. Retrieved from https://www.pleegzorg.nl/media/uploads/nieuws/2011_factsheet_pleegzorg_pn_def.pdf.
- Chernoff, R., Combs-Orme, T., Risley-Curtiss, C., & Heisler, A. (1994). Assessing the health status of children entering foster care. *Pediatrics, 93*, 594-601.
- Connell, A. M., & Goodman, S. H. (2002). The association between psychopathology in fathers versus mothers and children's internalizing and externalizing behavior problems: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 128*, 746-773.

- Deater-Deckard, K. (1998). Parenting stress and child adjustment: Some old hypotheses and new questions. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 5, 314-332.
doi:10.1111/j.1468-2850.1998.tb00152.x
- Deković, M., Janssens, J., & Van As, N. (2003). Family predictors of antisocial behavior in adolescence. *Family Process*, 42, 223-235. doi:10.1111/j.1545-5300.2003.42203.x
- DosReis, S., Zito, J. M., Safer, D. J., & Soeken, K. L. (2001). Mental health services for youths in foster care and disabled youths. *American Journal of Public Health*, 7, 1094-1099.
- Gray, P. (2007). *Psychology*. New York: Worth Publishers.
- Groenendaal, H., & Deković, M. (2000). Risicofactoren voor kwaliteit van de opvoeding. *Pedagogiek*, 20, 1-19.
- Halfon, N., Mendonca, A., & Berkowitz, G. (1995). Health status of children in foster care. The experience of the Center for the Vulnerable Child. *Archives of Pediatric Adolescent Medicine*, 149, 386-392. doi:10.1001/archpedi.1995.02170160040006
- Holland, P., & Gorey, K. M. (2004). Historical, developmental, and behavioral factors associated with foster care challenges. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 21, 117-135. doi:10.1023/B:CASW.0000022727.40123.95
- Jee, S. H., Barth, R. P., Szilagyi, M. A., Szilagyi, P. G., Aida, M., & Davis, M. M. (2006). Factors associated with chronic conditions among children in foster care. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 17, 328-341.
- Jee, S. H., Conn, A., Szilagyi, P. G., Blumkin, A., Baldwin, C. D., & Szilagyi M. A. (2010). Identification of social-emotional problems among young children in foster care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 5, 1351-1358. doi:10.1111/j.1469-7610.2010.02315.x
- Kelley, S. J. (1992). Parenting stress and child maltreatment in drug-exposed children. *Child Abuse & Neglect*, 16, 317-328.
- Kerr, D. C. R., Lopez, N. L., Olson, S. L., & Sameroff, A. J. (2004). Parental discipline and externalizing behavior problems in early childhood: The roles of moral regulation and child gender. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 23, 369-383.
doi:10.1023/B:JACP.0000030291.72775.96
- Kerstjens, J. M., Bos, A. F., Ten Vergert, E. M. J., De Meer, G., De Butcher, P. R., & Reijneveld, S. A. (2009). Support for the global feasibility of the Ages and Stages Questionnaire as developmental screener. *Early Human Development*, 85, 443-447.
doi:10.1016/j.earlhumdev.2009.03.001

- McCauley, M., & Davis, T. (2009). Emotional well-being and mental health of looked after children in England. *Child and Family Social Work, 14*, 147-155.
doi:10.1111/j.1365-2206.2009.00619.x
- McMillen, J., Zima, B., Scott, L., Auslander, W., Munson, M., Ollie, M., & Spitznagel, E. (2005). Prevalence of psychiatric disorders among older youths in the foster care system. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 44*, 88-95. doi:10.1097/01.chi.0000145806.24274.d2
- Mesman, J., Bongers, I. L., & Koot, H. M. (2001). Preschool developmental pathways to preadolescent internalizing and externalizing problems. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 42*, 679-689. doi:10.1017/S0021963001007351
- Evers, A., Egberink, I. J. L., Braak, M. S. L., Frima, R. M., Vermeulen, C. S. M., & Van Vliet-Mulder, J. C. (2009-2012). *COTAN Documentatie*. Amsterdam: Boom test uitgevers.
- Oswald, S. H., Heil, K., & Goldbec, L. (2010). History of maltreatment and mental health problems in foster children: A review of the literature. *Journal of Pediatric Psychology, 35*, 462-472. doi:10.1093/jpepsy/jsp114
- Pears, K. C., & Fisher, P. A. (2005). Emotion understanding and theory of mind among maltreated children in foster care: Evidence of deficits. *Development and Psychopathology, 17*, 47-65. doi:10.1017/S0954579405050030
- Rubin, D. M., Downes, K. E., O'Reilly, A. L. R., Mekonnen, R., Luan, X., & Localio, R. (2008). Impact of kinship care on behavioral well-being for children in out-of-home care. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine, 162*, 550-556.
doi:10.1001/archpedi.162.6.550.
- Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2004). *Methoden en technieken van onderzoek*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.
- Squires, J., Bricker, D., & Potter, L. (1999). *Ages and Stages Questionnaires User's Guide. 2nd edition*. Baltimore: Brookes Publishing.
- Squires, J., & Bricker, D. (2009). *Ages & Stages Questionnaires[R], Third Edition (ASQ-3[TM]): A Parent-Completed Child-Monitoring System*. Baltimore: Brookes Publishing.
- Strijker, J., Zandberg, T. J., & Van der Meulen, B. F. (2005). Typologies and outcomes for foster children. *Child & Youth Care Forum, 34*, 43-55.
doi:10.1007/s10566-004-0881-9

- Strijker, J., & Knorth, E. J. (2007). Verplaatsingen van pleegkinderen. *Kind en Adolescent*, 28, 32-45. doi:10.1007/BF03061008
- Tarren-Sweeney, M., & Hazell, P. (2005). Mental health of children in foster care and kinship care in New South Wales, Australia. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 42, 89-97. doi:10.1111/j.1440-1754.2006.00804.x
- Van Oijen, S. (2010). *Resultaat van pleegzorgplaatsingen: Een onderzoek naar breakdown en de ontwikkeling van adolescentie pleegkinderen bij langdurige pleegzorgplaatsingen*. Groningen: Van Denderen.
- Vanderfaellie, J., Van Holen, F., & Trogh, L. (2009). De invloed van gedragsproblemen van pleegkinderen op het opvoedgedrag van pleegmoeders. *Kind en adolescent*, 30, 108-121. doi:10.1007/BF03087940
- Vanderfaellie, J., Van Holen, F., Trogh, L., & Andries, C. (2011). The impact of foster children's behavioural problems on Flemish foster mother's parenting behaviour. *Child and Family Social Work*, 17, 34-42. doi:10.1111/j.1365-2206.2011.00770.x
- Verhoeven, M., Junger, M., Van Aken, C., Deković, M., & Van Aken, M. A. G. (2010). A short-term longitudinal study of the development of self-reported parenting during toddlerhood. *Parenting: Science and Practice*, 7, 367-394. doi:10.1080/15295190701665672
- Vermulst, A., Kroes, G., De Meyer, R., Nguyen, L., & Veerman, J. (2012). *Opvoedingsbelastingvragenlijsten (OBVL) handleiding*. Nijmegen: Praktikon.
- Weterings, A. M. (1998). *Pleegzorg in balans: Bestaanszekerheid voor kinderen*. Apeldoorn: Garant.
- Wick-Nelson, R., & Israel, A. C. (2009). *Abnormal child and adolescent psychology*. New Jersey: Pearson Education.